

Josep M. FRADERA, Ramon GARRABOU, Jesús MILLÁN (eds.), *Carlisme i moviments absolutistes*. «Col·lecció Referències», núm. 10, 257 ps. Vic, EUMO, 1990.

Enmig del considerable volum de lletra impresa que el carlisme —i sobretot el primer carlisme— ha generat els darrers anys destaquen un parell de llibres que veieren la llum en el decurs del 1990. Es tracta de dues recopilacions de treballs, l'una preparada amb motiu del cent cinquantes aniversari del conveni de Bergara i de la llei del 25 d'octubre de 1839; l'altra és fruit d'un seminari celebrat a Girona el 1988. Joseba Agirreazkuenaga i José Ramón Urquijo tingueren cura de l'edició del primer dels volums (*150 años del Convenio de Bergara y de la Ley del 25-X-1839*, Vitòria-Gasteiz 1990), mentre que en el segon, que duu per títol *Carlisme i moviments absolutistes*, aquesta va anar a càrrec de Josep M. Fradera, Ramon Garrabou i Jesús Millán.

Carlisme i moviments absolutistes és el desè volum de la col·lecció «Referències», de la vigatana Editorial EUMO. La col·lecció, dirigida per Joaquim Albareda, s'ha convertit a hores d'ara en la proposta més atractiva i suggerent del món editorial català pel que fa a llibres d'història. Iniciada amb un llibre de Víctor Ferro, ha posat a disposició dels lectors els estudis d'Àngel Duarte, Imma Ollich, Anna M. Garcia, Elisenda Vives i Rosa Congost, el dietari de Miquel Parets, editat per James Amelang i Xavier Torres, i les traduccions de dues obres fonamentals de la historiografia recent: *Arqueologia experimental. Una perspectiva de futur*, de Peter J. Reynolds, i *L'invent de la tradició*, obra col·lectiva a càrrec d'Eric J. Hobsbawm i Terence Ranger. En el moment que escric aquestes ratlles han vist ja la llum els volums onzè i dotzè de la col·lecció, que segueixen la mateixa tònica. *Orientalisme*, d'Edward W. Said, i *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, de Xavier Torres, són, novament, un parell de textos que marcaran època en els seus respectius àmbits temàtic i historiogràfic.

Les comunicacions presentades al *II Seminari Internacional d'Història (Girona, 22-24 setembre 1988)*. *Carlisme i moviments absolutistes a l'Europa de la primera meitat del s. XIX* constitueixen la base del llibre *Carlisme i moviments absolutistes*. A banda de l'escurçament del títol, hi ha algunes diferències més entre l'un i l'altre. No faig referència a les variacions internes d'algunes de les comunicacions, ben lògiques i lícites, sinó a l'absència del text sobre Galícia de Ramón Villares (*Conflictividad social y crisis del Antiguo régimen en Galicia*), de la transcripció dels interessants debats que tingueren lloc en les diferents sessions del seminari —absència justificada, sens dubte, per qüestions tècniques— o de les conferències pronunciades en el marc de la reunió científica: una de Josep Fontana (*Les insurreccions camperoles i la fi de l'imperi espanyol a Amèrica*), de gran interès, i una altra de Vicent Garmendia (*Aspectos de la ideología carlista en los años setenta*).

A la presentació Josep M. Fradera i Ramon Garrabou intenten d'integrar i estructurar les que consideren les principals aportacions del volum, a partir de dos epígrafs: «Carlisme i moviments absolutistes a Europa» i «Reialisme, carlisme i resposta camperola». Hipòtesis suggerents, al costat d'assaigs per a cobrir alguns buits del volum, com és ara el cas del realisme i el carlisme a Catalunya, conformen un text interessant però amb una opció presa que en condiciona la lectura i els resultats. Es tracta del fet de considerar els moviments contrarevolu-

cionaris de la primera meitat del segle XIX, i el carlisme en concret, simplement con a fenòmens camperols. Contrasta, d'aquesta manera, la incomoditat amb què són al·ludides a la presentació les manifestacions urbanes contrarevolucionàries amb la comprensió que n'aporten algunes de les comunicacions que integren el llibre (les de Fitzpatrick o Millán, posem per cas). Una presentació, doncs, suggeridora però massa lineal, per a uns fenòmens complexos i per a un volum heterogeni, estimulament heterogeni.

Les dues parts de la presentació coincideixen amb les que podríem dividir el llibre. A la primera, sobre revoltes pageses i moviments contrarevolucionaris a Europa, hi ha integrats els treballs de Franco Della Peruta (*La rebel·lió camperola a la Itàlia del Risorgimento*) i de John Davis (*La Santafede al regne de Nàpols (1799): guerra social o guerra civil?*), de Christof Dipper (*La societat camperola alemanya davant la modernització [1770-1859]*), Brian Fitzpatrick (*L'ultrareialisme francès del Midi i les seves contradiccions internes*) i Nuno Gonçalo Monteiro (*Societat rural i actituds polítiques a Portugal [1820-34]*). La segona conté el grup de comunicacions sobre Espanya: Rafael Aliena (*La teoria política de l'absolutisme a les primeres Corts de Cadis: el llenguatge judicial*), Joseba Agirreazkuenaga i José M. Ortiz de Orruño (*Algunes puntualitzacions sobre la insurrecció carlina al País Basc: l'actitud dels notables rurals*), Ramón del Río (*Rebel·lió reialista i revoltes camperoles a la Navarra del Trienni liberal*), José M. Portillo (*Tradició i revolució: el debat constitucional al País Basc*), Vicente Fernández Benítez (*Moviments populars: pagesia i carlisme a les regions del Cantàbric [Astúries i Cantàbria]*) i Anna M. Garcia (*Guerra carlina i revolució liberal, unes reflexions*). No té gaire sentit recordar absències, ja que el volum és fruit d'una reunió científica concreta, però no em sembla inadequat remarcar que, pel que fa a la comprensió del carlisme, hauria estat molt interessant un joc comparatiu amb moviments com ara els vendeans, la *chouannerie* o, fins i tot, altres incursions en el legitimisme del Midi, tots plegats prou ben estudiats. Així mateix, és una llàstima no poder disposar de l'aportació de José Ramón Urquijo, que per motius personals no assistí al seminari, o de la que hauria pogut fer Juan Luis Pan-Montojo sobre el primer carlisme a Navarra. Tota obra col·lectiva respon, això no obstant, a una tria, voluntària o a voltes imposada per les circumstàncies. Als onze treballs anteriors hem d'afegir-hi el de Jesús Millán (*La resistència antiliberal a la revolució burgesa espanyola: insurrecció popular o moviment subaltern?*), que ha de tenir una consideració a part, com a veritable ponència general.

La Itàlia vuitcentista i l'Alemanya del darrer quart del segle XVIII i de la primera meitat del segle XIX constitueixen els marcs en els quals Franco Della Peruta i Christof Dipper analitzen les societats i els moviments pagesos, que reaccionen i actuen davant canvis profunds i decisius. A Itàlia, els pagesos «amb unes actituds que anaven des de la indiferència passiva fins a l'hostilitat oberta, van quedar al marge del Risorgimento, tot i que constituïen la gran majoria de la població» (p. 59); a Alemanya, el sector agrícola fou sotmès entre el 1770 i el 1850 a un intens procés de modernització. Lluites i conflictes horitzontals, aquests, que són complementats per altres de signe vertical. Les dinàmiques dels moviments camperol i «absolutista» es desenvolupen amb marges d'intersecció més o menys grans, però no pas inexorables. L'estudi, puntual i aprofundit, de John Davis en el marc del cas italià sobre la Santafede del 1799 al Mezzogiorno —o

com ho podria haver estat la dels Viva Maria a la Toscana— permet de constatar com varen «convergir momentàniament els grans descontentaments de sectors molt diferents de la societat napolitana, donant com a resultat una breu però acarnissada i violenta guerra civil» (p. 88).

Els treballs de Brian Fitzpatrick i Nuno G. Monteiro completen aquesta visió a partir de l'estudi de l'ultrareialisme del Midi i del miquelisme portuguès. «En el cor del reialisme —escriu el primer autor— hi havia una dura crítica a l'obra política, social i religiosa de la Revolució Francesa, obra patida com una prova per gent de totes les classes socials, que podien aliar-se, més tard, per intentar esborrar-ne el rastre» (p. 116). El reialisme —o legitimisme— meridional, a diferència dels moviments contrarevolucionaris de l'Oest francès, tenia un important suport en els nuclis urbans, entre els sectors artesans i dels oficis tradicionals, que decaurà a mitjan segle amb l'entrada en joc dels nous grups obrers, dependents de la indústria. Tot al llarg del segle XIX van tenir lloc unes transformacions —ben estudiades per Maurice Agulhon i Eugen Weber, entre d'altres— que porten aquestes zones del blanc al roig i dels *terroirs* a França. D'altra banda, la complementaritat que destaca Monteiro entre l'evolució del miquelisme i del liberalisme i, així mateix, l'ambivalència de les proclames miquelistes estimulen, encara més, l'exercici d'història comparada entre aquests moviments europeus i el carlisme. «Les formes de mobilització política del miquelisme constituïen un espai on es podien expressar *diferents* tensions socials» (p. 148), conclou Nuno G. Monteiro. Malgrat tot, tant aquest autor com Davis remarquen la transitorietat o la forma residual després d'uns moments àlgids d'aquests moviments davant la incidència i la longevitat del carlisme.

Anna M. Garcia planteja a la seva comunicació la relació dialèctica que s'estableix en els anys trenta entre liberalisme i carlisme, tot destacant l'interès per a la seva anàlisi de la noció de *por*. En aquesta etapa, assegura, «ens trobem amb un "joc complet" i interrelacionat de pors» (p. 251). Rafael Aliena i José M. Portillo, d'altra banda, porten a terme en els seus treballs una anàlisi fonamentalment jurídica. Aliena posa en dubte la dicotomia absolutistes *versus* liberals, que considera simple i poc adequada per tal de captar la complexitat dels processos estudiats. De l'estudi de les intervencions dels diputats absolutistes a Cadis n'extreu, entre d'altres, una suggerent conclusió: «l'absolutisme no és únicament un atrinxerament dels interessos feudals, sinó alguna cosa més; una part de l'absolutisme està defensant la posició social i el poder polític d'un estament, el dels juristes» (p. 166). Per la seva banda, Portillo planteja, en la línia de Fernández Albadalejo i Clavero, la no incompatibilitat del binomi furs-constitució al País Basc, així com la importància del primer element per tal d'explicar els esdeveniments de la dècada dels trenta. Aquesta valoració és compartida per Joseba Aguirreazkuenaga i José M. Ortiz de Orruño, que centren la seva anàlisi en el paper que feren els notables rurals bascs a la primera carlinada. Per què el carlisme va arrelar amb tanta força al País Basc?, és la pregunta que plana sobre el seu treball. La resposta té molt a veure amb l'actitud que hi va adoptar la petita noblesa rural, que va saber «instrumentalitzar el malestar camperol i transformar la revolta en una veritable guerra civil» (p. 180). L'experiència del Trienni Liberal i del liberalisme en general, l'ambivalència foral i la capacitat del *jauntxos* per a mitjançar entre la comunitat rural i la societat englobant permeten d'explicar la con-

vergència d'élites tradicionals i grups populars (els autors hi al·ludeixen com a reconciliació) en un moviment com el carlisme, «que no va implicar cap redistribució del poder a favor de les classes subalternes» (p. 176).

No es tracta, però, d'una «utilització» en una sola direcció, sinó bidireccional. Així, Ramón del Río, en la seva comunicació sobre Navarra en el Trienni Liberal, escriu: «En definitiva, es podria dir que Goya [el rector de Murchante] va utilitzar els camperols pobres contra els liberals, mentre que els camperols pobres utilitzaven Goya en la seva lluita contra els poderosos» (p. 196). Aquesta convergència no era, sens dubte, l'única alternativa possible. Ramón del Río introdueix un altre tema a considerar: la incorporació de pagesos a les partides realistes navarreses no fou tan general com havien suposat les historiografies tradicional i foralista, i, encara, entre els incorporats hem de tenir en compte «el pes dels que van ser forçats i dels que, tot i ser voluntaris, es van incorporar per raons mercenàries, per fugir de la justícia o per independitzar-se de la tutela familiar» (p. 190). Vicente Fernández Benítez planteja qüestions semblants. El carlisme d'Astúries i Cantàbria, que es pot situar entre el basc i el gallec —tot i que és més proper a aquest últim—, seria més de base sociològica que no ideològica. «El realisme o el carlisme —escriu— no ens han d'enfosquir l'existència d'un moviment de protesta camperola més pròxim a la rebel·lia que a la mateixa contrarevolució política» (p. 241). De tota manera, la pregunta fonamental que subsisteix per damunt de totes les apreciacions anteriors és la següent: com i per quines raons conflueixen grups socials tan diferents en aquests moviments contrarevolucionaris? Els escrits d'aquest volum aporten llum a aquest tema, però resten encara moltes incògnites.

Jesús Millán, en la seva àmplia col·laboració al volum, parteix d'una doble constatació. Per una banda, la llarga durada del carlisme, que el diferencia d'altres moviments europeus similars. De l'altra, la capacitat de mobilització popular, tot i que amb tendència a l'erosió amb el pas dels decennis i concentrada en zones geogràfiques determinades. «A partir del Trienni Liberal —escriu— l'extremisme monàrquic i religiós mostrà una gran capacitat per aplegar l'oposició elitista als corrents liberals i per obtenir un grau important de suport popular» (p. 27). Aquestes constatacions ens retornen a la qüestió formulada unes ratlles més amunt. Millán aporta en el seu treball respostes a la pregunta en forma d'hipòtesis, suggeriments o reflexions, tot convertint el seu text en un dels més interessants escrits els darrers anys sobre el carlisme (encara superat, però, pel seu article *Contrarevolució i mobilització a l'Espanya contemporània*, publicat a «L'Avenç», núm. 154, desembre de 1991, ps. 16-23).

El carlisme es caracteritza per la seva heterogeneïtat social, pel fet d'ésser —en paraules de Millán— «un moviment accentuadament interclassista» (p. 35). Hi convergeixen, de manera específica en cada lloc i segons les particulars circumstàncies, grups socials diferents, tant benestants com populars, tant rurals com urbans. La temptació d'alguns autors de definir el carlisme com un moviment «camperol» és criticada per Millán: «La lluita no fou fruit de l'aixecament d'una societat camperola enfrontada al món urbà i liberal» (p. 33).

L'antiliberalisme és l'element que enllaça nuclis dels grups dominants i de les classes populars sota una mateixa bandera, tot amagant, en la mesura possible, contradiccions socials. L'amalgama carlista es fonamenta més en una unió —o

reacció— *en contra de* que no pas *per a*. D'aquesta circumstància en deriva un ideari i un discurs, de signe polític però no obertament de classe, fixat per les *élites* del moviment, suficientment inconcret, modelable i reinterpretable per sectors diferenciats. Millán fuig del menysteniment que a voltes han tingut els historiadors cap al discurs carlí, «que ha d'oferir possibilitats de traduir en projectes les aspiracions dels grups socials que li donen suport» (p. 28). La religió i el rei —però també la pàtria i els furs— servien a aquesta finalitat. L'adhesió dels sectors populars encara presenta, a hores d'ara, molts interrogants. Jesús Millán suggereix algunes explicacions a partir del cas d'Oriola. Per tal de començar a tenir respostes, això no obstant, seran necessàries moltes altres recerques.

En definitiva, *Carlisme i moviments absolutistes* és un volum molt heterogeni, potser a voltes de manera excessiva, però en tot cas —repeteix— estimulantment heterogeni. Sobta, sens dubte, que en un llibre editat a Catalunya basat en un seminari celebrat també a Catalunya aquesta sigui precisament una de les poques zones l'anàlisi de la qual no hi té cabuda. L'explicació és senzilla. Quan va tenir lloc el seminari no hi havia ningú que estudiés en profunditat el reialisme i el primer carlisme català. Avui aquesta mancança ha estat pal·liada, en bona part, per historiadors com Anguera, Lladonosa o Arnabat, entre alguns altres. *Carlisme i moviments absolutistes* ha estimulat i estimularà en un futur —em sembla el millor elogi per a un llibre d'aquestes característiques— noves recerques, ja que per sobre de tot destaca la seva capacitat de suggeriment, així com l'assaig d'oferir explicacions i interpretacions. I, en un tema materialment ofegat per les simples descripcions, això significa molt.

Jordi CANAL i MORELL